TOPLUMSAL
tarih

357
EYLÜL 2023

ÇAĞININ TANIĞI BİR TARİHÇİDEN CUMHURİYET'İN İLK YÜZYILI

RÖPORTAJ:
MEHMET ÇAPKAN

KUŞLAR VE İNSANLAR
Yılanboyun Kuşunun Peşinde Kısa Ortadoğu Tarihi
ADİL BAKTIAYA

CHP'nin Kuruluşunun 100. Yılı
DOSYA EDİTÖRÜ: HAKKI UYAR

Veliaht Mehmed Reşad'dan İngiltere Kralı VII. Edward'a "Olağandışı" Bir Mektup
ZEYNEP BOSTAN

ÇAĞDAŞ, MASKARA VE "BİZ"DEN:
Mickey Mouse'un Türkiye Serüveni (30'lu ve 40'lı Yıllar)
AGAH ENES YASA

Kadın Sanatçılar Kendilerini Resmediyor
EMİNE ÖNEL KURT
ZERRİN İREN BOYNUDELİK

Samuel Usque'un *Consolação Às Tribulações De Israel* Adlı Eseri
TALHA KAAN ÜNLÜ

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 95 TL. | ISSN: 1300-7025

ISSN 2717-7459 00357
9 772717 745901

Merhaba,

Umarım tüm okuyucularımızın keyfi yerindedir. Yine yazı bitirdik ve güz aylarına giriyoruz. Ülkemizin siyasal hayatı açısından büyük önem taşıyan bir partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kuruluşunun 100. yılı sebebiyle seveceğinizi umduğumuz bir özel dosya hazırladık. Hakkı Uyar editörlüğündeki dosyada CHP'nin tarihinde farklı evrelere yolculuk ediyoruz.

Dosyanın ilk makalesinde Murat Turan, Şeyh Sait isyanı sonrasında CHP'nin doğu ve güneydoğu örgütlerin kapatılış ve sonra tekrar açılış sürecini ele alıyor.

Hakkı Uyar, Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi ile ilgili makalesinde Müdafaa-i Hukuk temelinden gelenlerin sonraki süreçte de Fırka örgütünde görev aldıklarını gösteriyor.

Dosyanın üçüncü makalesinde Gülsüm Tütüncü Uğurlubay, ülkedeki dönüşümle beraber CHP'nin de bu dönüşüme uyum sürecini, Ortanın Solu politikalarının doğuşunu, bu politikaların demokratik sol/sosyal demokrat politikalara evrilmesini inceliyor.

Dosyanın son makalesinde CHP'nin 1992'de yeniden açılmasına öncülük eden isimlerden Erol Tuncer, bu sürecin tanığı ve aktörü olarak CHP'nin 1980 sonrasında yeniden açılış sürecini anlatıyor.

Dosya dışı yazıların ilkinde Adil Baktıaya, Yılanboyun Kuşunun peşinde Ortadoğu'nun tarihinden sayfalar aralıyor.

Zeynep Bostan, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Veliaht Mehmed Reşad tarafından doğrudan Kral VII. Edward'a yazılan mektubun arka planını ve yarattığı etkiyi analiz ediyor.

Agah Enes Yasa, Amerikan kültür endüstrisinin simgelerinden Mickey Mouse'un 30'lu ve 40'lı yıllarda Türkiye'de "milli ve yerli emellerin" bir aracı haline getirilmesi çabasını irdeliyor.

Talha Kaan Ünlü, hem Yahudi tarih yazını hem de Osmanlı tarihi açısından önem arz eden, Samuel Usque'un Consolação Às Tribulaçoes De Israel adlı eserini tanıtıyor.

Emine Önel Kurt ve Zerrin İren Boynudelik, "Resimdeki Yüzler" dizisinin son makalesinde, otoportrelerini yapmış ve kendilerini işlerinin başında yani resim yaparken göstermeyi tercih etmiş kadın sanatçılardan bir seçkiyi ele alıyor.

Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere, sağlıcakla kalın!

Erhan Keleşoğlu

İÇİNDEKİLER

KAPAK
1932 CHP Atatürk, İhap Hulusi imzalı çizimi
Ömer Durmaz arşivi

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 357, Eylül 2023

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Mehmet Öznur Alkan

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak
No: 10 Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Buket Kitapçı Bayrı, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, İpek Hüner Cora, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Fuat Dündar, Ahmet Ersoy, Selçuk Esenbel, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Murat Metinsoy, Silvyo Ovadya, Ayşe Özil, Barış Alp Özden, Saadet Özen, Seda Özen Bilgili, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Oya İkiil Selçuk, Canay Şahin, Derya Gürses Tarbuck, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, İsmail Yaşayanlar, Nuran Yıldırım
Zafer Toprak (1946-2023, daima bizimle)

S. YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Erhan Keleşoğlu

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Gökhan Pahlı

KAPAK, SAYFA TASARIM / UYGULAMA
Hilal Rakıcı

E-DERGİ DÖNÜŞTÜRME
Aşkın Yücel Seçkin

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
erhan.kelesoglu@tarihvakfi.org.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
45602

BİR YILLIK BASILI DERGİ ABONE BEDELİ
Yurtiçi 1140 TL.
Kıbrıs 1200 TL.
ABD ve Avrupa ülkeleri için tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr ile irtibata geçiniz.
Tarih Vakfı İş Bankası Pangaltı Şubesi
IBAN TR81 0006 4000 0011 0410 8655 25
© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda *Toplumsal Tarih*'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

ÇAĞDAŞ, MASKARA VE ‘’BİZ’’DEN:

Mickey Mouse’un Türkiye Serüveni (30’lu ve 40’lı Yıllar)

AGAH ENES YASA

MİCKEY GİBİ KAPİTALİST BİR FİGÜRÜN TÜRKİYE’DEKİ ERKEN YILLARINDA “MİLLİ VE YERLİ EMELLERİN” BİR ARACI HALİNE GELMESİ HAYLİ İLGİNÇ BİR DURUMDUR.

1938 yılının 23 Nisan’ında, Erzincan’da bir taşra fotoğrafçısının dekoruna nazaran oldukça profesyonel hazırlanmış Mickey’in sadık atı *Tanglefoot*’unun üstünde aşağı yukarı altı-yedi yaşlarında Ulu Sungu adlı bu çocuk Mickey Mouse kostümü içerisinde poz vermişti (Resim 1).

Fare kuyruğundan, beyaz eldiven detayına kadar her şeyi düşünülerek yamasız bir kumaştan imal edilmiş kostümü de oldukça özenliydi. Fotoğrafın arkasında yazmaya yeni başlamış bir çocuğun el yazısını andıran “Yengeme Sevgilerle” notu vardı. Muhtemel ki arkadaki binanın detayları tam net olmasa da 23 Nisan müsamereleri sırasında taşrada görmeye alışık olduğumuz bir taş mektebin önünde çekinilmişti. Bunların hepsinden öte, nasıl oldu da 1930’larda Amerika’da popülerleşmiş ve sonrasında tüm dünyaya açılmış Mickey Mouse, Erzincan’da bir çocuğun fotoğraf dekoru haline geldi? Ya da Ulu adlı bu çocuk acaba Mickey’yi biliyor muydu? Biliyorsa, onun için ne anlam ifade edebilirdi?

AFACAN DERGİSİ VE MICKEY MOUSE

1932 yılı Ekim ayında *Afacan* dergisinin ilk sayısının kapağını Amerika’dan gelen yeni bir misafir süslüyordu. Gri bir fonun önünde dergiyle aynı adı taşıyan baş kahraman Afacan’a sözleriyle bundan sonraki sayılarda da beraber olacaklarının sinyalini veriyordu (Resim 2). O, Cemal Görkey’in çizgileriyle Türk çizgi roman okuruyla buluşan Mickey Mouse’tan başkası değildi.[1] 1928 yılında Amerika’da Walt Disney tarafından yaratılmasının üstünden çok geçmemişti ki Mickey, Dünya pazarına çizgi romanlar aracılığıyla açılmıştı. Türkiye’de yerel dokularla iç içe *Afacan Gülünçlü Çocuk Dergisi* (Bundan sonra sadece *Afacan*) ile aynı yıllarda Fransa’da *Le Journal de Mickey* (1932) olarak, *Topolino* (1932) adıyla ise İtalya’da en çok satanlar arasında boy gösteriyordu. Bu Fransızca ve İtalyanca dergiler o yılların Türkiye’sinde yabancı

Resim 1 - Mickey Mouse kılığı içerisinde Tanglefoot’un üstünde poz vermiş Ulu Sungu adında bir çocuk, 1938/Erzincan
Yazarın Arşivi

Resim 2 - Türkiye'de bilinen ilk yerel bir karikatürist tarafından hazırlanmış Miki Fare tasviri. Cemal Görkey, *Afacan Gülünçlü Çocuk Gazetesi*, Sayı 1, 13 Ekim 1932

okul öğrencisi Levantenler tarafından da takip ediliyordu.[2]

Afacan'dan önce de aslında yine sahibinin Mehmet Faruk Gürtunca'nın olduğu ve *Afacan*'ın yayımına devam ettiği yıllarda da çıkmaya devam eden *Çocuk Sesi*'nin Kasım 1931'de yayımlanan 99. Sayısının kapağında *Meşhur Artist Miki Fare* adlı bir etiketle Mickey ve Minnie Mouse yer alıyordu. Ancak, bu eşine Amerika'daki ya da Avrupa'daki bir kapakta da rastlayabileceğimiz cinsten klişe bir baskıdan ibaretti. Aynı yöntem, *Afacan*'ın iç sayfalarında yer alan ve o dönem Walt Disney tarafından yeni üretilen *Mickey Yamyamlar Ülkesinde*, *Cüceler Ülkesinde* gibi başlıklarla yayımlanan kısımlar için de uygulanıyordu. Mickey, asıl *Afacan* dergisinin ilk sayılarında baş role kuruldu ve her yeni sayıda biraz daha millileşen bir karakter haline gelmeye başladı. *Afacan*'ın ayrı dönemlerde basılmış birçok sayısında Mickey'nin farklı pozlarının oldukça özenle bir araya getirilmesinden oluşan kompozisyon klişelerin derginin logosunu süslemesi dikkat çekiyordu. Mickey'ye logoların ve kapakların detaylarında yer verilmesi *Afacan* ile sınırlı değildi. 1938'de *Ulus* gazetesinin çocuk ekinde de oldukça ilkel bir çizimle kocaman kulaklı bir Mickey ve ördek olmasından ötürü Donald Duck olduğu düşünülebilecek Disney karakterleri yer alırken; Şamlı İskender'in nota mecmuasının kapağında biri sağda biri solda olacak şekilde iki Mickey Mouse piyano çalıyordu (Resim 3).[3]

1932 yılında bir dizi devrim adımlarının atıldığı Miladi Aralık'a denk gelen Ramazan'ın Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki yeri oldukça özeldir. O Dönem tek parti rejimine yakınlığıyla bilinen gazeteler Ramazan'ın laikleştirmesine olan desteklerini hemen her fırsatta belli ederler.[4] Çok ilginçtir, 30'larda çocuk yayıncılığını adeta tekelinde bulunduran ve dönemin Maarif Vekâlet'inden destek gören M. Faruk Gürtunca, destek konusunda Dil Devrimi'ne gösterdiği özeni bu laikleşen Ramazan için göstermez.[5] Bunda iki devrimdeki hedef kitlenin farklılığı da önemlidir. Fakat, 1932 Ramazan'ı boyunca yayımlanan sayılarda çocuklara farklı kanallardan iddia edilen artık sönmekte olan birçok adeti tanıtan karikatürler, maniler ve hikayelerin yer alması da ilgi çekicidir. Bunlardan birisi 1932 Ramazan'ının ilk haftası çıkan sayının kapağıdır. Camilerin, minarelerin yükseldiği bir fonda evlerin arasından Karagöz ve Hacivat; Miki, Afacan, yine o dönemin meşhuru ithal karakterlerden Afrikalı Çocuk; ellerinde davulla geçen çocuklara bakıyorlardı (Resim 4) Derginin diğer sayılarında da olduğu gibi her Ramazan'da tekrarlanacak *Ramazan geldi hoş geldi/ baklava tepsisi boş geldi* manisini okuyorlardı beraberce. Aslında bu mâninin savaştan yeni çıkmış fakir Türkiye'nin Ramazan'ının bereketsizliğine karşı üzüntüsünün dile gelmiş hali olduğu düşünülebilir.[6] Hatta, 1928 Mart'ında bir politik dergi olan *Karagöz*'de bayramın gelişiyle tekrar yâd edilen ekonomik dar boğaz bir karikatüre de yansımıştı.[7] Karikatürü çizen Cemal Görkey'in bu mâniyi o yıllardan kulağında kaldığı için mi, yoksa tam da eleştiri mahiyetinde mi kullandığı cevabının malzemede bulamayacağımız başka bir merak konusudur.

Karşımıza burada yerel ögelerle beraber görselleştirilmiş şekilde çıkan Mickey, her yeni sayıda biraz

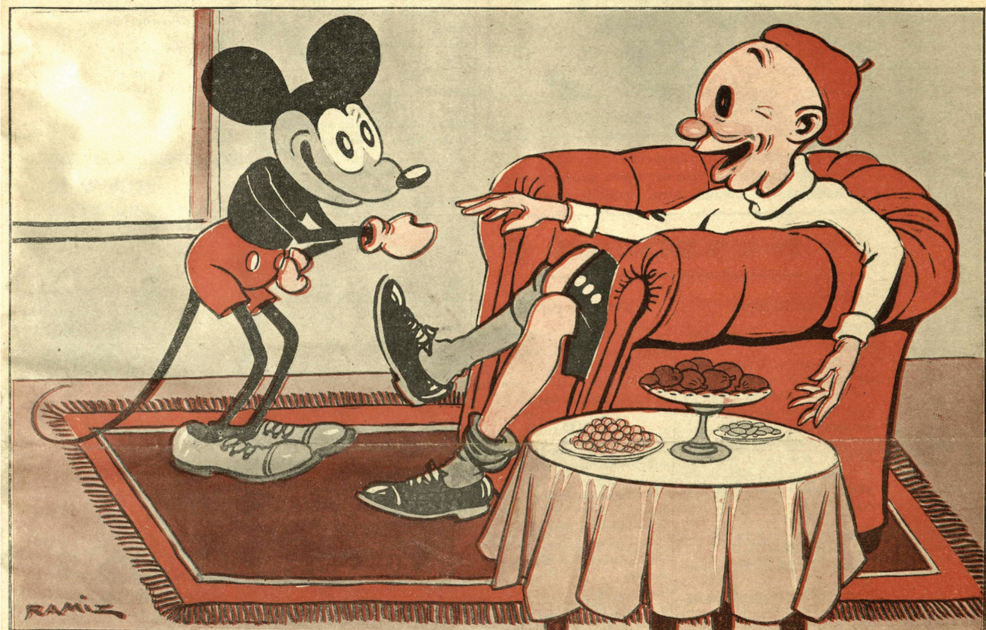
Resim 3 - Şamlı İskender tarafından yayımlanmış çerçeve süslemelerinde Mickey Mouse detayı ile ilgi çeken "Nereden Sevdim" şarkısına ait bir nota mecmuası

Resim 4 - ***Afacan Gülünçlü Çocuk Gazetesi*****, 12. Sayı, Aralık/1932**

daha *yerelleşir* (*localization*). Bir sonraki sayıda, bayramın gelmesiyle Ramiz Gökçe'nin çizgileriyle bizi ayağına büyük gelen iskarpinleriyle Afacan'ın elini öperken karşılar (Resim 5). Bununla okura yalnızca bayramın gelişi hatırlatılmaz, aynı zamanda yine derginin ilk sayılarından beri çocuklara özendirilen yerli malı kuru yemişlerin reklamı da yapılır. 30'ların Türkiye'sinde Ramazan aylarında cami mahyalarını da süsleyen yerli malı propagandası, *Akbaba* gibi diğer dergilerin de yayımlanmış karikatürlerine benzer şekilde burada da Ramiz Gökçe tarafından kullanılır. Dergide görsel yol dışında "yaman bir iktisatçı" olarak takdim edilen Mickey'nin ağzından bir manzumeyle yerli malına teşvik mesajları verilmeye devam edilir. Bu uzun manzumede Mickey, "yerli peynirler ve sucuklar varken ithal jambonun yenmeyeceğini, yerli malı olmazsa fare kapanına bile girmeyeceğini" söyler.[8] Tüm toplumu, özellikle de çocukları yerli malına teşvik etmenin zaten o yılların Türkiye'sinde ne kadar yaygın olduğu bilinen bir durum olsa da,[9] Mickey gibi kapitalist bir figürün Türkiye'deki erken yıllarında bu milli ve yerli emellerin bir aracı haline gelmesi hayli ilginçtir.

Öte yandan, Mickey, bu örnekler dışındaki diğer şiir ve manilerde de Amerika'daki portresinin dışında hayvansı özellikleriyle ön plana çıkartılır ve sürekli bir fare olduğuna atıfta bulunulur. Ayrıca bu fabl türünün karakterlerinin her ne kadar hayvan olsalar

Resim 5 - ***Afacan Gülünçlü Çocuk Gazetesi*****, Sayı 26, Kanunsani/1933**

da insanları sembolize etmeleri özelliğiyle de çelişir. Aynı durum İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 1940'ta artık yok olmasından korktuğu Karagöz oyununu yeni karakterlerle canlandırma çabasıyla kaleme aldığı *Karagöz Ankara'da* oyununda bulunur.[10] Bu oyunda Mickey, Mikimavız adıyla oyunda herkesin kendine has bir müzikle sahneye gelmesine uygun biçimde, "Fare Türküsü" olarak zikredilen bir şeyle sahneye gelir. Gelir gelmez de Karagöz'e sinemanın atası olduğundan "babacığım" diye hürmet etmeye girişir. Bununla oyunu izleyenlere perde oyunlarının kadim köklerini hatırlatıldığı açıktır.[11] Karagöz, bu iltifatlardan hoşlanır, ancak kısa bir süre sonra Mickey, bir yandan Karagöz'e sürtünerek veba bulaştırmakla tehdit ederken bir yandan da hayvansı "gıcır gıcır" sesler çıkarmaya başlar. Bir sonraki diyalogda da şakadan dönülerek Mickey kendinin sahici fare olmadığını söyler.[12] Amerika'daki beşerî özellikli Mickey'den farklı olarak Türkiye'de bu iki örnekteki gibi bir profil çizilmesi belki de yazarların metinlerini devam ettirebilmek, boşlukları doldurabilmek için sığındıkları basit bir yoldu. Fakat, işini zorlaştıranlar da vardı, *Karagöz Ankara'da* oyunlarındaki karakterlerin kuklalarını hazırlayan Mahmud Cûda gibi… Cûda, Mickey için kestiği tasvirde aynı insan karakterlerde yaptığı gibi beş parmaklı bir el çizmişti (Resim 6). Nitekim, Orijinal Mickey'nin en karakteristik özelliklerinden

Resim 7 - Muhammad Altahami tarafından tasarlanmış Mısırlı Miki, inananları sahura davet ediyor
Dar Al Hilal Dergisi, 1967, Alındığı URL: https://www.reddit.com/r/arabs/comments/pfqdlm/in_1959_dar_al_hilal_in_egypt_started_issuing/ (Son Erişim Tarihi: 3. 04. 2023)

Resim 6 - Mahmud Cudâ'nın "Karagöz Ankara'da" Oyunu için kestiği "Miki Mavız" tasviri
Yeni Adam, 288. Sayı, Sayfa 8

birisi hem el çizmenin zorluğundan hem de siyah beyaz filmlerde ellerin ayırt edilebilmesi için beyaz eldivenleridir.[13] Bu sefer tasvirin bir Karagöz oyunu için hazırlandığı göz önünde bulundurulursa sinema pratiklerinin dışına çıkıldığı düşünülebilir.

Mickey'nin "yerelleştirme" gibi bir stratejiyle pazarlanması elbette ki Türkiye ile sınırlı değildir. Şili'de, Brezilyalı ve Amerikalı Disney editörlerinden alınan hikayeler okurun kendini daha rahat bulabileceği ögelerle süslenmişti.[14] Keza Mısır'da 1959'da yayım hayatına başlamış *Dar Al Hilal Dergisi*'nin 1967'da Muhammad Altahami tarafından Ramazan'a özel tasarlanmış kapağında da yerel kıyafetler içinde elinde bir rebab ile insanları sahura davet eden bir Mickey yer alıyordu (Resim 7).[15] Yine Mısır'da başka bir kapakta Mevlit Kandili'ni kutlayan Mickey ve Minnie Mouse'a bile yer verilmişti. Sonradan Disney'in ana taktiklerinden biri haline gelecek "yerelleştirme" stratejisi, herkesin kârlı çıkabildiği bir yoldu. Her ne kadar Disney'in global pazardan telif ücreti toplayamadığı erken tarihlerden bahsetsek de örneğin *Afacan*Dergisinde çocuk okurlara Mickey sunulurken hem devrimler aşılanabiliyor hem de yeni bir karakter hayatlarına giren çocukların merak duygusunu katmerlendirmek adına maceralar yeni sayılara taşırılıyordu; bu da tirajların hep yüksek kalmasını sağlıyordu.

"…MİKİ DENİLEN MASKARA…"

Erken Cumhuriyet devrinin önemli Dil Devrimi savunucularından Enver Naci Gökşen, katıldığı bir ilk okul müsameresi sonrası *Yeni Adam*'da 16 Mart 1944'te yayımlanmış 481. Sayısında hayli öfke dolu bir yazısıyla yer alır. Ona göre, çocukların "ırklarına yakışır şekilde fraklar içerisinde yaptıkları tango" sırasında her şey yolundadır. Ta ki çocuklar sahneden çekilip bu sefer yerde sürünen kuyruklar, omuzlara düşen kulaklarla tamamen fareye benzetmek için siyah tulumlar giydirilmiş çocukların, belleri de hafif kamburlaştırılmış vaziyette Miki kılığında gelmelerine dek… Hatta yazıda çocukların bu haline ait bir illüstrasyon detayında da yer verilir (Resim 8). Okurlarına gösterinin ne amaçla yapıldığını sorsa da kendisi *mukallitlik* olarak

tanımladığı bu durumu kesinlikle meneder ve çocukların daha ciddi olduğunu düşündüğü başka şeylere yönlendirilmesini salık verir[16]. Bu yazı belki tek başına bir anlam ifade etmezken Gökşen'in Mickey ve diğer çizgi romanlara da ciddi eleştiriler getirdiğini düşündüğümüzde aklımızda daha kesin bir şeyler belirebilir. *Yeni Adam*'daki başka bir yazısında "Mevcut çocuk dergilerinin pek azı hariç, geri kalan büyük bir kısmı tüccar zihniyetile hareket ettikleri için hiçbir surette faidesi olmayan şeylerdir. Mevzu olarak aldıkları, Mikifare ucubelerinin mantık ve zekâ dışı maskaralıkları. Tom amcanın Ay'daki serüvenleri! Kasayı kim soydu? Açılan kapanan susamlar! Hind haramileri daha

Resim 8 - Gökşen'nin yazısında geçen "Fare Çocuk" tasviri, çizeri bilinmiyor. *Yeni Adam*, 16 Mart 1944, Sayı 481

bilmem ne safsatalar!" diye çıkışır.[17] Gökşen yabancı menşeli bu eserlerin çocuklara bir şey katmayacağı konusunda endişelidir. Kültürel kapitalizme karşı duruşun da hissedildiği yazısında daha çok *milli değerlere* yönelik neşriyat da müelliflerden talep edilir.[18] Gökşen yazılarında ifade etmese de *Afacan*'ın yerli çizerlerle giriştiği ve o yıllarda artık piyasada olmayan ve yerini artık küresel çalışan Disney'in Mickey'ye bırakmış "millileştirilmiş Mickey'nin" özleminin çekildiği hissedilir.

Belki bilinçli belki de bir tesadüften ötürüdür bilinmez, *Yeni Adam* Dergisinde Baltacıoğlu'nun *Karagöz Ankara'da* oyununun Mikimavız'ın sahnelerine yer verilen bölümünün tefrika edildiği 284. sayısında Haşim Nahit'in de bir Miki Fare eleştirisi yer alır. Nahit, Mickey'yi fablın yeni bir türü olarak gördüğünü belirttikten sonra, insanoğlunun kendini doğadaki varlıklar üzerinden anlamlandırmaya çalışmasının tembellikten ve geri kalmışlıktan kaynaklandığını söyler. Hatta, Karagöz varken insan yerine hayvanın konuşturulduğu "Miki oyununa" meyleden muharrirlere zihinlerini kendisi gibi bilimle meşgul etmedikleri için acır.[19] Sonra, milli bir övünç kaynağı olarak gördüğü Karagöz oyununun mevzusunun da karakterlerinin de insan olduğu için "Türk zekasının binlerce yıl önceden ne kadar ilerde olduğunu" gösterdiğini ileri sürer".[20] Bu yüzden bir an önce çocuklara yönelik medyadan Miki gibilerin kaldırılması gereklidir.[21]

1938'DE ERZİNCAN'DA MICKEY MOUSE'UN NE İŞİVARDI?

Mickey Mouse'nin erken dönem Türkiye tarihine dair bilgi sahibi olduğumuza göre, Erzincan'da Mickey Mouse kostümüyle alınmış fotoğrafın hikayesine geri dönebiliriz. İlkin, Ulu Sungu adlı bu çocuğun Mickey'yi bilip bilmediği anlamak için dünya genelinde çocukların buna erişilebilirliği sorgulanabilir. Elimizdeki fotoğraftan ileri bir tarihten bahsetsek de örneğin Mısır gibi Türkiye'ye benzeyen bir Orta Doğu ülkesinde Mickey Mouse'u yayımlayan *Dar al Hilal* dergisinin tirajı oldukça düşüktü.[22] Fakat, bu Mısırlı Çocukların Mickey'yi bilmesine elbette engel değildi, birçoğu onu da hayatlarında hiç gitmedikleri Disneyland'ı da baş rolünde Mickey'nin oturtturulduğu reklamlar sayesinde biliyorlardı.[23] Mısır özeli dışında, Dünya genelinde de televizyonun çok yaygınlaşmadığı II. Dünya Savaşı öncesinde bile Mickey'yi içeren çizgi romanın özellikle kiralama ya da ortak alım yoluyla dolaşımda olduğunu söyleyebiliriz.[24] Ancak Hem Mickey hem de çağdaşı başka bir global dev olan *Şarlo* (Charlie Chaplin) için Türkiye özelinde bir kronoloji yaptığımızda, basılı yayımlar sinemadan önce gelir. İnsanların daha sinemada izleme şansının olmadığı yıllarda *Afacan*'ın *Sinema* adlı köşesinin başlığını Charlie Chaplin'i hatırlatan şapka, ayakkabı ve baston gibi detaylar süslüyordu ve derginin içerisinde karikatürlerine yer veriliyordu.[25] Mickey için de bu kronoloji aynı yöndedir.

30'ların Türkiye'sinde makalenin başında incelediğimiz *Çocuk Sesi* ya da *Afacan*dergilerini takip eden çocukların 23 Nisan, Yılbaşı ya da dini bayramlarda özel ek olarak verilen ya da yüksek talep üzerine münferit şekilde piyasaya sürülen Mickey çizgi romanlarını toplayabilme ve onun maceralarını buradan takip edebilme şansı vardı. Raşit Çavaş'ın bir yazısı da Türkiye'de kuşe kâğıda basılarak Pulhan Yayınları'ndan çıkan Mickey Mouse çizgi romanlarının taşralı bir çocuk için nasıl bir lüks olduğuna dair fikir verebilir.[26] Bunların hepsi bize Mickey'nin sadece dünyada değil, Türkiye'de de aslında ilerleyen zamanlarda basılı yayımlardansa sinema ile; daha sonraları da özellikle 80'li ve 90'lı yıllarda televizyon yoluyla yaygınlaştığını düşündürtür. 1934 Yılındaki bir ilanda *Afacan*, çocukları karikatürlerden aşina oldukları Mickey'i izlemek için Saray Sineması'na davet eder. Bu aynı zamanda Mickey'in Türkiye'deki bilinen ilk sinema gösterimidir. 1936 Yılında Sakarya Sineması'nda gösterilecek filmlerin gelirlerin çeyreğinin Adana'daki afetzedelere gideceğinin haberi verildikten sonra programda Miki Fare'nin de yer aldığı zikredilir.[27] Anadolu'da ise daha yaygın kurulan seyyar yazlık

Resim 9 - Afacan Dergisi'nin Türkiye'nin çeşitli kentlerine yarışmalar için gönderdiği kompozisyon kağıtları. Yazarın Arşivi

sinemaların yansıra gerek Halkevleri gerekse özel sinema salonlarında Mickey'nin o dönem dünyanın her bir yanına yayılmış filmleri izlenmekteydi.[28] II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında henüz bir çocuk olan Uğur Ersoy, Mersin'de babasının kurduğu sinema salonunda Miki'yi yetişkinlerle beraber izlediğini hatırlatır.[29]

Ulu adlı bu çocuğun Mickey'yi bilebileceğine dair elimizdeki diğer bir kanıtsa *Afacan*ve *Çocuk Sesi*'nin hemen her sayısında arka sayfalarda yer alan o hafta hediye kazananların oturdukları kentler, semtler ve sosyal sınıfları gibi bilgilerle ilan edildikleri kısımdır. İncelediğimizde, genelde karşımıza kentli ya da görece gelişmiş Anadolu kasabalarında yaşayan ilkokul ya da en fazla orta mektep öğrencisi, memur ya da esnaf çocukları çıkar. Buradaki bilgileri bir malzeme olarak kabul edersek, Erzincan'dan bile öte Anadolu'nun hemen her kentine dergilerden en az bir adet ulaştığını söyleyebiliriz. Muhtemel ki, *Afacan* dergisinin Türkiye'nin hemen her yerindeki öğretmenlere gönderdiği İstanbul'daki genel büronun adresinin yazdığı antetli kağıtlar öğrenciler tarafından şiir, hikâye ya da kompozisyonlar ile dolduruluyor ve bunlar tekrar İstanbul'a geliyor; içlerinden kayda değer bulunanlara da genellikle çikolata, Mickey Mouse albümü gibi ödüller gönderiliyordu (Resim 9). Diyebiliriz ki, elimizdeki örnekteki çocuk isterse fakir bir aileden gelsin; sıradan günlerdense böyle özel günlerde öznesi olduğu bir fotoğraf çekimini deneyimleyebilmişti. Fotoğrafın fiziksel koşullarını biraz incelersek; bir profesyonelce çekildiği ihtimalini alanın derinliğinden ya da kadrajın açısından çıkarabilsek de fotoğrafın çocukla aynı göz hizasından çekilmesi bir el makinasıyla çekildiği ihtimalini düşündürtmüyor değil.[30] Ayrıca, Erken Cumhuriyet Devrinde Anadolu'da yerel fotoğrafçılığa dair kapsamlı bir çalışmanın henüz yapılmaması; nasıl çekildiğinin öyküsünü tahmin etmemizi zorlaştırıyor.

Tüm bunlar düşünüldüğünde, küreselleşen bir dünyada Amerikan Kapitalizminin *tatlı ve yeni bir yüzü* olan Mickey, Anadolu'nun küçücük bir kentinde bile on yıl içerisinde görünürlük kazanabilmişti. Bunu yaparken Cumhuriyet devrimlerinin yeni kuşaklara aşılanmasında bir araç haline geldiği gibi, yeri geldiğinde değer kaybeden Karagöz Oyunu gibi geleneklerin sürdürülebilmesi için bir can simidi görevi de üstlenmişti. Belki Mickey, Erzincan'daki bir ilk okul öğrencisi Ulu'nun gözünde çok değer verdiği bir oyuncağı, belki de ilgisini bile çekmemiş sıradan bir fotoğraf kostümü olarak kalmıştı. En nihayetinde Mickey'yi, yani global bir *oyuncak kapitalizmini* deneyimlemişti ve ona ait kaydı günümüze ulaşmış, yeni soruları bizlere sordurtmuştu.

AGAH ENES YASA - ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ (ODTÜ)

DİPNOTLAR

* Yazımı yazarken ve sonrasında çeşitli desteklerini gördüğüm Ömer Durmaz'a, Mustafa Türkan'a, İdil Çetin'e, Selim S. Kuru ve Leyla Kayhan Elbirlik'e sonsuz teşekkürler.

1 Karikatürde imzanın yalnızca *Cemal* şeklinde olması şüphelere yol açmıştır. Makalenin üretim aşamasında yapılan bireysel görüşmelerde Sinan Niyazioğlu Cemal Nadir Güler'e işaret ederken; N. Güler üstüne çalışmış Ebru Esra Satıcı, daha önce bu isme ait böyle bir imzaya rastlamadığını söylemiştir. Ömer Durmaz ise elindeki Cemal Görkey koleksiyonuna dayanarak bu isme işaret etmiş ve makale de bu şekilde telif edilmiştir. Nitekim, Mario Leitao da çizer olarak C. Görkey adını zikreder. Alındığı URL: http://www.esquiloscans.com.br/?a=26 (Son Erişim Tarihi: 20 Nisan 2023)

2 Scognamillo, Giovanni; *Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 1993, s. 34.

3 Bu dururumu popüler tüketime ayak uydurmaya veya eldeki hazır klişelerin değerlendirilmesi gibi yorumlamasam da matbuat ve tasarım alanında uzmanların daha kapsamlı kolektif çalışmalarına ihtiyaç var.
Ulus Gazetesi için bkz: Özkaracalar, Kaya; "Çizgili Hayat Klavuzu: Kahramanlar, Hayatlar ve Türler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, der., Levent Cantek, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 415.; Kudmanizâde Şamlı İskender Yayınları, *Müntehabat* Serisi: 993, 1004, 1008, 1011 ve 1026 numara ile yayımlanmış notların kapakları (Sadece tespit edebildiklerim)

4 Georgeon, François; *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, çev.: Alp Tümertekin. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 206 – 207.

5 Derginin birçok sayısında Öz Türkçe sözcükleri öğretmek için özel bölümler ayrılmıştır. Hatta, 1934 yılında çıkmış 104. Sayısının kapağında Orhan Ural'ın Dil Devrimi lehine hazırladığı çocuklar için sakıncalı olabilecek bir karikatüre bile yer verilir.

6 Georgeon, *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, s. 172.

7 Karikatürde Karagöz, çocuklara "Alın Çocuklar biz büyükler bayramın şekerinden bile lezzet alamıyor olduk, bari siz tadın" diye sitem ediyordu. *Karagöz,* 24 Mart 1928, s. 6.

8 *Afacan*, Sayı 11, s. 2.

9 Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim; *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: ODTÜ Yayınları, 1983, s.91-92.

10 Baltacıoğlu'nun Karagöz'ü canlandırmak için yaptığı çalışmalar için bkz: Topal, Uğur; *İstanbul Kültür Ortamlarında Karagöz Oyunu (1923-1980)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019. Oyun hakkındaysa daha detaylı bilgi için bkz: Oral, Ünver; *Karagözname*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2014, s. 159.

11 Baltacıoğlu, İsmail Hakkı; *Karagöz Ankara'da*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1940, s. 34.

12 Baltacıoğlu, *Karagöz Ankara'da*, s. 36 – 37.

13 Hürcan Köse, *Çizgi Film Karakterleri Niye Hep Beyaz Eldiven Giyer?*. Alındığı URL: https://www.merlininkazani.com/cizgi-film-karakterleri-neden-eldiven-takar-haber-92853 (Son erişim tarihi: 25 Nisan 2023)

14 Dorfman, Ariel ve Mattelart, Armand; *How to Read Donald Duck Imperialist Ideology in the Disney Comic*,çev.: Ariel Dorfman. Londra: Pluto Press, s. 7.

15 Alındığı URL: https://www.reddit.com/r/arabs/comments/pfqdlm/in_1959_dar_al_hilal_in_egypt_started_issuing/

16 *Yeni Adam*, 481, s. 3.

17 Cantek, *Çizgili Hayat Klavuzu*, s. 18.

18 Cantek, *Çizgili Hayat Klavuzu*, s. 18.

19 *Yeni Adam*, 284, s. 6.

20 *Yeni Adam*, 284, s.7.

21 *Yeni Adam*, 284, s. 7. Türkiye'de Fabl üzerine en çok eleştiri yazan isim Yalvaç Ural'dır. Bu konuda değerlendirme için bkz: Karagöz, Beytullah; "Fablların Pedagojik Karakteristiği Üzerine Bir Analiz", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , No: 9, ss. 353-362.

22 Nadim Damluji, *Made For You and Me: Localizing Disney's Imperialism for an Egyptian Audience*. Alındığı URL: https://www.hoodedutilitarian.com/2011/01/made-for-you-and-me-localizing-disneys-imperialism-for-an-egyptian-audience/ (Son erişim tarihi: 25 Nisan 2023)

23 Nadim Damluji, *Made For You and Me: Localizing Disney's Imperialism for an Egyptian Audience*.

24 Dorfman, Ariel ve Armand Mattelart, *How to Read Donald Duck Imperialist Ideology in the Disney Comic*, s. 29.

25 Charlie Chaplin'in Türkiye'de ilk kez 1936'da Elhamra Sineması'nda gösterildiğine dair bkz: Scognamillo, *Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları*, s. 109.

26 Özkayacalar, *Çizgili Hayat Klavuzu*, s. 420.

27 *Cumhuriyet*, 14 Birincikânun 1936, s. 7.

28 Büyük bir kompleks olarak planlanan Erzincan Halkevi'nin 1935'te temelleri atılsa da 1939'daki deprem sonrası inşaatı yıkılmış ve uzun yıllar atıl kalmıştır. Bu konuda daha detaylı bir okuma için bkz: Sertel, Savaş; "Erzincan Halkevi ve Faaliyetleri (1933-1951)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, No: 6/3, 2020, ss. 759-790.

29 Ersoy, Uğur; *Bir Zamanlar Mersin'de*, İstanbul: Evrim Yayınları, 1997, s. 64.

30 Fotoğrafı analiz eden ve yazıda geçen fikrini benimle paylaşan İdil Çetin'e teşekkürler.